

Kvalitetsgranskning
Rapport 2012:5

Idrott och hälsa i grundskolan

Med lärandet i rörelse

Skolinspektionens rapport 2012:5
Diarienummer 400-2011:1362
Stockholm 2012
Fotograf: Malin Walldén

Innehåll

Sammanfattning	6
----------------	---

1. Inledning	8
--------------	---

2. Granskningens resultat	10
2.1 Tillräcklig undervisningstid garanteras inte alltid	10
2.2 Kunskapsområdet rörelse prioriteras	11
2.3 Särskilt stöd förekommer i liten utsträckning	12
2.4 Eleverna bedöms inte alltid utifrån kunskapskraven	13
2.5 Många lärare saknar utbildning för att undervisa i idrott och hälsa	13
2.6 Idrott och hälsa saknas ofta i kvalitetsarbetet	14
2.7 Elevinflytande och delaktighet möjliggör anpassning	15
2.8 Lärarna är bättre på att uppmuntra än att anpassa	16
2.9 Eleverna saknar förståelse för syftet med idrott och hälsa	17
2.10 Närvaro är inte detsamma som deltagande	19
2.11 Lärarsamverkan behöver utvecklas	21
2.12 Kompetensutveckling för lärare i idrott och hälsa är lågprioriterat	21
2.13 Otrygg miljö leder till utsatthet	22
2.14 IT används sällan inom idrott och hälsa	23

3. Avslutande diskussion	26
3.1 En likvärdig och individanpassad utbildning i idrott och hälsa	26
3.2 Undervisningen i idrott och hälsa	27
3.3 Spelar utbildning och kompetensutveckling någon roll?	28
3.4 Ett gott exempel	29

4. Syfte och frågeställning	31
-----------------------------	----

5. Metod och genomförande	33
---------------------------	----

6. Referenser	34
---------------	----

7. Bilagor	36
------------	----

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer. Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser för undervisningen i idrott och hälsa i årskurserna 4-6. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 33 skolhuvudmän och 36 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Flera av kvalitetsgranskningens mest centrala resultat pekar på att undervisningen i idrott och hälsa för årskurserna 4-6 har en lös koppling till kursplanen i idrott och hälsa. Detta skapar sämre förutsättningar för en likvärdig utbildning för eleverna. Det är också svårt för lärarna att individanpassa undervisningen i den utsträckning som är nödvändig.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Marcus Rönnegård, Skolinspektionen i Umeå.

Stockholm 2012

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Magnus Haglund
Avdelningschef

Sammanfattning

Kvalitetsgranskningens mest centrala resultat pekar på att undervisningen i idrott och hälsa för årskurserna 4-6 har en lös koppling till kursplanen.

Föreställningen om hur ämnets innehåll ska tolkas och vad undervisningen ska syfta till skiljer sig åt mellan olika lärare. Elevernas bild av ämnet tycks mest vara formad av deras förväntningar. De känner i mycket liten utsträckning till vad de förväntas lära sig och vad de ska kunna utifrån innehållet i läroplan och kursplan. Skolledningarna har generellt en diffus bild av ämnet. Lärare som undervisar i idrott och hälsa är inte sällan isolerade, i både pedagogiskt och organisatoriskt hänseende från skolornas övriga systematiska kvalitetsarbete.

Flera utvecklingsområden identifieras i granskningen. De tyder på att undervisningen ofta styrs av planering och aktiviteter i så hög grad att frågor som har att göra med elevernas lärande och undervisningsmålen kommer i skymundan. Undervisningen har också en så kraftig slagsida mot kunskapsområdet rörelse att det är mycket tveksamt om eleverna ges möjlighet att uppnå samtliga kunskapskrav i kursplanen för idrott och hälsa. Detta begränsar även anpassningen av undervisningen till elevernas erfarenheter och tänkande. Men de lärare som har tydliga undervisningsmål kopplade till de aktiviteter som genomförs och som utgår från elevernas erfarenheter och tänkande, har också en större variation i undervisningen – som i sin tur ytterligare bidrar till ytterligare individanpassning.

I denna granskning kan vi också se ett samband mellan å ena sidan kvaliteten i den undervisning eleverna får och å andra sidan lärarens utbildning och kompetensutveckling. Lärare som har ämnesutbildning i idrott och hälsa och tillgång till kompetensutveckling anpassar bland annat i större

” Elevernas bild av ämnet tycks mest vara formad av deras förväntningar”

utsträckning undervisningen till elevernas erfarenheter och behov. Eleverna ges också större utrymme att reflektera över sitt lärande.

Granskningen visar att överraskande många skolor har svårt att garantera att eleverna får undervisning i den omfattning de har rätt till och att undervisningen fullt ut täcker det innehåll som anges i kursplanen för idrott och hälsa. När det gäller lärandemiljön visar besöken att skolorna agerar om det kommer signaler om att elever utsätts för kränkningar i samband med undervisningen i idrott och hälsa. Skolorna är dock betydligt sämre på att förebygga och identifiera kränkningar mellan elever och utsatthet i samband med undervisningen.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurserna 4-6 visar att det finns ett antal preciserade områden som det är angeläget att skolorna och huvudmännen utvecklar.¹ Skolinspektionen bedömer därför att åtgärder generellt behöver vidtas inom följande områden:

- Lärare i idrott och hälsa behöver utveckla fler arbetssätt för att omsätta läroplanen och kursplanens innehåll i undervisningen.
- Lärare i idrott och hälsa behöver i större utsträckning anpassa undervisningen till elevernas erfarenheter och tänkande.
- Lärare i idrott och hälsa behöver tillgång till mer ämnesinriktad kompetensutveckling för att öka variationen och bredden i undervisningen.
- Lärare i idrott och hälsa och rektorerna behöver se till att alla elever som inte är befriade deltar i undervisningen.
- Rektor behöver se till att ämnet ingår fullt ut i det systematiska kvalitetsarbetet så att undervisningen i idrott och hälsa utvecklas.
- Skolorna behöver arbeta mer aktivt med att förebygga och kartlägga kränkande behandling i samband med undervisningen i idrott och hälsa.
- Skolorna behöver se till att eleverna får undervisning i den omfattning och med det innehåll de har rätt till.

Skolinspektionens bedömningar bygger på de intervjuer, observationer samt dokumentstudier som gjordes i samband med granskningen.

¹ Bedömningarna utgår från ansvarsfördelningen enligt gällande skollag och övriga styrdokument på skolområdet.

1 | Inledning

Att röra på sig och leva hälsosamt är grundläggande för både barns och vuxnas välbefinnande.

Positiva erfarenheter av friluftsliv och fysisk aktivitet under uppväxtåren har stor betydelse för våra livsvanor senare i livet. Kunskaper om vad som påverkar hälsan och hur vi själva kan påverka den är en avgörande tillgång för både individen och samhället. En del forskare pekar på att den moderna livsstilen med allt stillasittande, dåliga matvanor och extrema kroppsideal kan öka problemen med fetma, ätstörningar, benskörhet och hjärt- och kärlsjukdomar.²

Här har skolan, och i synnerhet ämnet idrott och hälsa, ett mycket viktigt uppdrag att bidra till att eleverna utvecklar färdigheter, förmågor, kunskaper och vanor som grund och verktyg för att påverka sin hälsa livet ut.

Från och med hösten 2011 trädde en ny läroplan, Lgr11, i kraft. I denna betonas utvecklandet av kunskaper i ämnets olika delar ytterligare jämfört med den tidigare kursplanen. Allsidighet och bredd är kvaliteter som tar ett steg framåt i den nya kursplanen. Ämnet är till för alla elever och ska också vara angeläget för alla elever. Idrott och hälsa handlar inte bara om att eleverna ska vara fysiskt aktiva under lektionstid. Det ska också bidra till att de bland annat utvecklar kunskaper som skapar bästa möjliga förutsättningar för ett hälsosamt och friskt liv.

I vilken mån undervisningen i idrott och hälsa kan erbjuda alla elever en likvärdig utbildning, som utgår från skollag, läroplan och kursplanen för årskurserna 4-6, är den centrala frågan i denna kvalitetsgranskning av ämnet. Skolinspektionen har också granskat i vilken utsträckning undervisningen är individanpassad, så att eleverna erbjuds möjlighet att delta utifrån sina förutsättningar.

² Se till exempel Mikaelsson (2012)

Totalt ingår 36 grundskolor i granskningen, 28 kommunala och åtta fristående skolor. Urvalet gjordes slumpmässigt. Insamlingsmetoderna var huvudsakligen av kvalitativ karaktär. Data samlades in genom dokumentstudier och skolbesök. De utvalda skolornas dokumentation som rör undervisningen i idrott och hälsa analyserades.

Vid skolbesöken intervjuades elever, lärare i idrott och hälsa samt rektorer med hjälp av intervjuguider. Eleverna intervjuades i mer eller mindre åldershomogena smågrupper. Lärarna intervjuades gruppvis i ett inledande skede av skolbesöket och därefter enskilt efter lektionsbesöket. Rektorn intervjuades enskilt. Lektionsobservationerna genomfördes med hjälp av ett observationschema och hade fokus på lektionens ändamålsenlighet avseende elevernas möjligheter att uppnå kunskapskraven för ämnet idrott och hälsa.

2 | Granskningens resultat

Resultaten i följande kapitel kommenteras och relateras i en del fall till både forskning och relevanta styrdokument. I den avslutande diskussionen görs en mer övergripande analys och några av granskningens mest centrala resultat kommenteras.

2.1 | Tillräcklig undervisningstid garanteras inte alltid

I nio av de 36 granskade skolorna får eleverna inte tillräckligt med undervisning i ämnet idrott och hälsa. Det betyder att alla elever inte får den undervisningstid de har rätt till.

Timplanen för ämnet idrott och hälsa garanterar eleverna 500 timmars undervisning från årskurs 1 till årskurs 9. Huvudmannen beslutar efter förslag från rektor hur dessa timmar ska fördelas mellan de olika årskurserna. När undervisningstimmarna för ämnet idrott och hälsa fördelas ska skolan bland annat ta hänsyn till att eleverna ska få tillräckligt med undervisning för att kunna nå kunskapskraven för årskurserna 6 och 9. Skolan ska också se till att innehållet i undervisningen motsvarar kursplanen för de olika årskurserna.

I de fall skolor inte erbjuder eleverna tillräckligt med undervisning, handlar det i de flesta fall om att skolorna räknar in aktiviteter i undervisningstiden som enligt skollagen inte kan ses som undervisning. Det är till exempel inte ovanligt att ombyte inför och dusch efter lektionen räknas som undervisning. Det är viktigt att peka på att dusch och ombyte kan vara en del av undervisningen. Men detta kräver att skolan utför dessa aktiviteter inom ramen för

skollagens definition av undervisning och utgår från innehållet i kursplanen för idrott och hälsa. Vid de observerade tillfällena var dock detta inte fallet, utan dusch och ombyte leddes inte av någon lärare och saknade koppling till kursplanen. Transport till och från idrottshallen kan i något fall också räknas in. Det förekommer också att skolor räknar friluftsdagar som inte har någon förankring i kursplanen som undervisningstid. Slutligen lägger någon skola helt enkelt inte ut tillräckligt med undervisningstid i idrott och hälsa för att eleverna ska få den tid de har rätt till.

De fristående skolorna i granskningen har särskilt svårt att garantera att eleverna får undervisning i idrott och hälsa i den omfattning de har rätt till. Fem av åtta fristående skolor lever inte upp till kraven. För skolor med en kommunal huvudman handlar det om en knapp femtedel som inte lever upp till kraven. Det är dock viktigt att komma ihåg att urvalet av skolor för granskning är litet och inte representativt och är därmed heller inte generaliserbart. Vidare ger granskningen inte underlag för att förklara skillnaden mellan kommunala och fristående huvudmän i detta avseende. Det finns dock ett antal tänkbara förklaringar till varför de fristående skolorna sticker ut i just den här granskningen. Det är till exempel i granskningen inte ovanligt att fristående skolor hyr lokaler där undervisningen genomförs. Lokalerna delas med antingen en närliggande skola, ofta kommunal, eller med allmänheten. Detta kan försvåra planering och genomförande av undervisningen.

Samtliga exempel ovan leder till att eleverna inte får undervisning i ämnet idrott och hälsa i den utsträckning de har rätt till enligt skollagen. Skolinspektionens bedömning är att de skolor som inte erbjuder eleverna undervisning i tillräcklig utsträckning behöver rätta till detta och se till att eleverna får undervisning i minst den utsträckning som anges i skollagen.

2.2 | Kunskapsområdet rörelse prioriteras

I 15 av de 36 granskade skolorna täcker inte undervisningen fullt ut det innehåll som anges i kursplanen, visar Skolinspektionens granskning. Den slutsatsen bygger på såväl observationer på skolorna och undervisningsplaneringen som på intervjuer med elever, lärare och rektorer.

I det centrala innehållet i kursplanen i idrott och hälsa anges vad som ska behandlas i undervisningen. Innehållet är indelat i tre kunskapsområden: **Rörelse, Hälsa och livsstil** samt **Friluftsliv och utevistelse**. Kunskapsområdena konkretiseras och specificeras i så kallade innehållspunkter. Syftet i kursplanen beskriver vilket ansvar undervisningen har för att eleverna ska kunna utveckla de kunskaper och förmågor som anges och ett antal långsiktiga mål, som uttrycks som ämnesspecifika förmågor.

Observationerna visar mycket tydligt att **Rörelse** är i det i särklass mest prioriterade kunskapsområdet. I genomsnitt användes 94 procent av tiden till rörelse och då med tonvikt på olika lekar, spel och idrotter.³ Detta resultat ligger väl i linje med tidigare forskning och utvärderingar som också visat att bollspel, lek, träning och motion är de vanligaste aktiviteterna i undervisningen.⁴

³ Se bilaga 3

⁴ Skolinspektionens litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning av idrott och hälsa i grundskolan.

Undervisningens fokusering på bollspel och lekar innebär att kunskapsområdet **Hälsa och livsstil** ges litet utrymme i många skolor.⁵ Eleverna får sällan undervisning som täcker hela detta kunskapsområde. Det är exempelvis ovanligt att undervisningen omfattar ord och begrepp för – och samtal om – upplevelser av olika fysiska aktiviteter och träningsformer, levnadsvanor, kroppsuppfattning och självbild.⁶ Kunskapsområdet **Friluftsliv och utevistelse** har också en undanskymd plats i undervisningen.⁷

Det centrala innehållet i kursplanen för idrott och hälsa säger ingenting om hur mycket undervisningstid som ska ägnas åt de tre kunskapsområdena: **Rörelse, Hälsa och livsstil** samt **Friluftsliv och utevistelse**. Det är också viktigt att understryka att kunskapsområdena inte behöver motsvara olika aktiviteter i undervisningen. De är enbart ett sätt att strukturera innehållet i ämnet. Det är till exempel fullt möjligt att undervisningen genom olika lekar och spel behandlar frågor som har med kroppsuppfattning och självbild att göra. Men det är viktigt att undervisningen planeras och genomförs på ett sådant sätt att kursplanens syfte och det centrala innehållet får tillräckligt med utrymme, så att eleverna ges möjlighet att nå kunskapskraven i ämnet. Detta kräver att skolorna har en planering för undervisningen och att den är kopplad till ämnets syfte och samtliga kunskapsområden.

Skolinspektionen har också vid några skolor sett att lärarna har svårt att redogöra för på vilket sätt undervisningen är kopplad till ämnets syfte och centrala innehåll. Vid sidan av kvalitetsaspekterna torde det vara svårt för dessa skolor att garantera att eleverna får en undervisning som täcker minst ämnets syfte och centrala innehåll.

Skolinspektionen har särskilt granskat i vilken utsträckning eleverna får undervisning i några utvalda delar ur kursplanen. Det gäller simundervisning, dans och rytmik, orientering samt kunskap om första hjälpen och agerande vid nödsituationer.⁸ De flesta skolor avsätter tid för dessa delar av kursplanen i undervisningen, visar granskningen. De flesta skolor genomför simundervisning i sådan utsträckning att eleverna ges möjlighet att nå kunskapskraven. Det är däremot inte lika tydligt hur och om eleverna får möjlighet att nå de kunskapskrav som gäller dans och rytmik, orientering samt kunskap om första hjälpen och agerande i nödsituationer.

Att eleverna får den undervisningstid som de garanteras i skollagen är naturligtvis en grundläggande förutsättning för god kvalitet. En lika viktig aspekt är att eleverna får en undervisning som fullt ut täcker det innehåll som anges i kursplanen. Skolinspektionens granskning visar att detta är områden som skolorna generellt behöver utveckla.

2.3 | Särskilt stöd förekommer i liten utsträckning

I 16 av de 36 skolor som Skolinspektionen besökt får inte de elever som är i behov av särskilt stöd i idrott och hälsa det stöd de har rätt till. Även om måluppfyllelsen för ämnet generellt är mycket hög, finns på de flesta skolor någon eller några elever som inte nått kunskapskraven. När en elev riskerar att inte nå målen ska rektor enligt skollagen se till att elevens behov av särskilt stöd utreds. När en elev ges särskilt stöd ska ett åtgärdsprogram upprättas.

⁵ Fem procent av den genomsnittliga tidsanvändningen.

⁶ 0,5 procent av den genomsnittliga tidsanvändningen.

⁷ Sex procent av den genomsnittliga tidsanvändningen.

⁸ Uppmärksamhet har riktats mot de områden som forskning och utvärderingar funnit ofta försummas.

Intervjuer med lärare och rektorer vittnar om att det är mycket ovanligt att elevers behov av särskilt stöd utreds inom ramen för idrott och hälsa. Likaså är det sällsynt att elever som behöver särskilt stöd har åtgärdsprogram. I de få fall det förekommer är det oftast begränsat till extraundervisning för elever som har svårt att nå kunskapskraven för simning.

Det kan finnas flera skäl till varför det förhåller sig på detta sätt. Många gånger saknas sammanställningar av kunskapsresultat på skolorna och intervjuerna visar att bland lärarna råder ofta oklarheter i fråga om vilka resurser som finns för särskilt stöd i ämnet. Skolorna saknar också ofta erfarenhet av och arbetssätt för att ge särskilt stöd i idrott och hälsa. Skolinspektionens bedömning är att skolorna generellt behöver utveckla arbetet med särskilt stöd för elever som behöver stöd i idrott och hälsa.

2.4 | Eleverna bedöms inte alltid utifrån kunskapskraven

I 18 av 36 skolor behöver lärarnas bedömningar av elevernas kunskapsutveckling i ämnet utvecklas i något avseende. Bedömningsprocessen varierar mycket mellan olika lärare, visar granskningen.

I Skolförordningen anges att kunskapskraven i årskurs 3 och 6 utgör den lägsta godtagbara kunskapsnivån för en elev vid slutet av årskursen. I läroplanen heter det att läraren ska allsidigt utifrån kursplanernas krav utvärdera varje elevs kunskapsutveckling, muntligt och skriftligt redovisa detta för eleven och hemmen samt informera rektorn.

En del lärare tenderar att lägga stor betoning på tävling och resultat. Denna form av bedömning summerar elevernas prestationer vid ett specifikt tillfälle, men ger lite information om elevernas inlärningsbehov i relation till kursplanens kunskapskrav. Bedömning utifrån tävling och resultat ger inte heller eleverna någon förståelse av vad de behöver lära sig och av olika kvaliteter i lärandet i relation till kunskapskraven.

Det förekommer också att bedömningen av elevernas kunskaper i idrott och hälsa utgår från kriterier som saknar stöd i kursplanen. Exempel på sådana kriterier är att "göra sitt bästa", "vara ombytt" och att "kunna prestera". Den här formen av kriterier är naturligtvis viktiga förutsättningar för den undervisning som läraren bedriver. Men när läraren bedömer elevernas kunskaper ska dessa bedömningar utgå från kunskapskraven i kursplanen. Kunskapskraven anger kunskapsnivån för godtagbara kunskaper och för de olika betygsstegen.

Samtidigt finns det lärare som arbetar utifrån en väl strukturerad bedömningsprocess där målet för undervisningen är mycket tydligt kopplat till kunskapskraven, där läraren söker information om var eleven befinner sig i förhållande till kunskapskraven och där bedömningen tar sikte på hur eleven ska komma vidare i sitt lärande.

2.5 | Många lärare saknar utbildning för att undervisa i idrott och hälsa

Många elever undervisas av lärare som saknar utbildning för att undervisa i idrott och hälsa. I 18 av de 36 besökta skolorna bedrivs undervisningen i sin helhet av lärare som har utbildning för att undervisa i ämnet. I resterande skolor bedrivs undervisningen helt eller delvis av personal som saknar

ämnesutbildning och i en del fall även lärarutbildning eller någon annan form av pedagogisk utbildning. I drygt 30 procent av de observerade lektionerna saknade läraren utbildning för att undervisa i idrott och hälsa. Det betyder att vid de 123 slumpvis utvalda observationerna saknade 39 lärare utbildning för den undervisning de bedrev.

Enligt skollagen har skolorna skyldighet att för undervisningen använda lärare som har utbildning som är avsedd för den undervisning som läraren ska bedriva.

Det förekommer att skolor väljer att använda personal som saknar utbildning för att undervisa i idrott och hälsa, trots att det finns lärare med ämnesutbildning på skolan. Till exempel kan elevassistenter, fritidspedagoger och förskolelärare undervisa i idrott och hälsa även om det finns flera lärare på skolan som har utbildning för detta.

En förklaring kan vara att en del skolor väljer att organisera utbildningen i klassläraresystem, där en lärare genomför och ansvarar för elevernas hela utbildning, årskursvis. Ett sådant system ställer stora krav på lärarens bredd i utbildning, vilket kan vara svårt att leva upp till. Det finns exempel där det handlar om tjänstefördelning i så motto att tjänsterna för de lärare som har utbildning för att undervisa i idrott och hälsa inte räcker till för att även undervisa andra elever på skolan, vid sidan av den egna klassen.

Skolledningar prioriterar generellt inte lärarnas utbildningsbakgrund i lika hög grad i idrott och hälsa som i vissa andra ämnen. Detta bekräftas i intervjuer med lärare och rektorer. Så här säger en lärare: "På denna skola prioriteras kärnämnen. Utbildning inom idrott spelar mindre roll." Det betyder att ämnet drar det kortaste strået när skolorna försöker få ihop lärarnas utbildningsbakgrunder och tjänster med de behov som finns av utbildade lärare.

"På denna skola prioriteras kärnämnen. Utbildning inom idrott spelar mindre roll."

Det är utifrån kvalitativa aspekter viktigt att skolorna använder lärare som har utbildning för att undervisa i idrott och hälsa. Skolinspektionen vill också göra skolorna uppmärksamma på gällande behörighetsregler och kommande krav på lärarlegitimation.

2.6 | Idrott och hälsa saknas ofta i kvalitetsarbetet

I 29 av de 36 skolor som Skolinspektionen besökte följer rektorn inte upp och utvärderar undervisningen i tillräcklig omfattning eller med tillräcklig kvalitet.

Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektorn ansvarar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och kunskapskraven.

Skolinspektionens tidigare kvalitetsgranskningar och regelbundna tillsyn har visat att detta område är en stor utmaning för skolledningar. Det finns generellt sett behov av förbättringar. Kvalitetsgranskningen tyder dock på att behovet av att utveckla uppföljningen och utvärderingen kan vara större inom idrott och hälsa än i många andra ämnen.

Resultatet pekar på att rektorerna ofta saknar strategier för att ta ansvar för att undervisningen i idrott och hälsa följs upp, till exempel genom att ta del av lärarnas planeringar, elevernas individuella utvecklingsplaner och de skriftliga omdömena. De ser ofta inte heller till att åtgärdsprogram skrivs och

följs upp, eller följer upp övriga resultat. Enligt intervjuerna är det inte ovanligt att rektorer är medvetna om att det finns brister i lärarnas utbildning och ibland i lärandemiljön. Detta leder dock sällan till analyser och åtgärder.

Utbildade och pedagogiskt drivande lärare på skolan saknar ofta nödvändigt stöd från skolledning för att utveckla undervisningen. En del av lärarna säger i intervjuer att de inte känner att ämnet och deras undervisning är integrerad i skolans kvalitetsarbete.

Om inte rektor ser till att undervisningen följs upp och tar initiativ till att utveckla lärarnas kompetens, saknas incitament och förutsättningar för ett aktivt och framåtsyftande kvalitetsarbete. Att skolorna har svårt att integrera ämnet i kvalitetsarbetet kan ha flera orsaker. Analysen av skolrapporter och intervjuer med lärare och rektorer pekar på åtminstone två möjliga förklaringar: att ämnet inte prioriteras och organisatoriska förhållanden.

I vissa skolor handlar det helt enkelt om rektorer som har mycket knapphändig kunskap om ämnet, undervisningen och elevernas resultat i ämnet. I en del fall saknas även intresset. Rektorerna förlitar sig på att lärarna gör det de ska, men tar inga aktiva beslut för att följa upp eller utveckla förutsättningarna för undervisningen. Någon rektor menar i intervjun att: "Vi prioriterar inte idrott och hälsa, det är så mycket annat som står på agendan!".

Oklara organisatoriska förhållanden är en annan förklaring som återkommer. I en del skolor där undervisningen är organiserad utifrån ett ämneslärsystem, undervisar vissa lärare på flera olika skolor. Detta försvårar ibland för dem att delta i olika arbetslag och på andra pedagogiska arenor. Det innebär också att lärarna undervisar på en skola medan rektorn på

”... lärare på skolan saknar ofta nödvändigt stöd från skolledning ...”

en annan skola har personalansvaret. Sammantaget kan dessa förhållanden skapa en distans mellan hur undervisningen genomförs och rektors ansvar för uppföljning och utvärdering. Om inte rektorerna är aktiva och medvetet arbetar för att integrera lärarna i idrott och hälsa i skolans kvalitetsarbete riskerar ämnet att isoleras ur både organisatoriskt och pedagogiskt perspektiv.

Skolinspektionen menar att det på flera skolor finns klara tecken på detta. Det är därför viktigt att rektorerna tar ansvar för att integrera idrott och hälsa i skolornas kvalitetsarbete.

Vilka delar av kvalitetsarbetet som det krävs insatser inom, och hur stora utvecklingsbehoven är, skiljer sig dock åt mellan skolor, vilket är viktigt att komma ihåg. I kvalitetsgranskningens resultat i detta avseende finns skolor som i princip helt saknar kvalitetsarbete som involverar undervisningen i idrott och hälsa. Men det finns också skolor där ämnet ingår i ett i stora stycken väl fungerande kvalitetsarbete, men där Skolinspektionen ser möjligheter att ytterligare stärka arbetet. I dessa fall har Skolinspektionen i skolbeslut och rapport pekat på detta.

2.7 | Elevinflytande och delaktighet möjliggör anpassning

Både observationer och intervjuer med rektorer, lärare och elever visar att många skolor har svårt att anpassa undervisningen i idrott och hälsa till elevernas behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. I 17 av de 36 besökta skolorna fann Skolinspektionen att det finns behov av att utveckla någon del av detta område.

Enligt läroplanen ska undervisningen anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. Läraren ska också ta hänsyn till varje enskild individs förutsättningar och tänkande.

En grundläggande förutsättning för individanpassad undervisning är att eleverna ges möjlighet till inflytande och eget ansvar. Läraren måste aktivt bjuda in eleverna i lärandeprocessen – det är först då deras behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande kan synliggöras och ligga till grund för hur undervisningen organiseras. De flesta utvecklingsområden som kommit fram i granskningen, pekar just på att undervisningen i många fall inte ger eleverna möjlighet till inflytande och eget ansvar. Det finns en tendens att planering och aktiviteter styr undervisningen i så hög grad att frågor som har att göra med lärandeprocessen och undervisningsmålen kommer i skymundan. De aktiviteter som planeras i början av terminen blir så styrande att elevernas utrymme för inflytande och delaktighet begränsas så mycket att de individuella läroprocesserna inte synliggörs.

De skolor som lyckats skapa utrymme för elevernas inflytande och delaktighet kan också i större utsträckning anpassa undervisningen efter varje elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande, visar lektionsobservationerna. Det innebär att lärarna här ofta har tydliga undervisningsmål kopplade till de aktiviteter som genomförs. Elevernas lärande står då i fokus, snarare än aktiviteten i sig. Detta ger också en större variation – som i sin tur ytterligare bidrar till att individanpassa undervisningen.

”Enligt läroplanen ska undervisningen anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.”

2.8 | Lärarna är bättre på att uppmuntra än att anpassa

Inom delar av den pedagogiska forskningen nämns ibland ett antal komponenter som är viktiga för elevernas lärande. Under lektionsobservationerna bedömde Skolinspektionen i vilken utsträckning undervisningen innefattade dessa framgångsfaktorer:⁹

Framgångsfaktor	Inspektörernas bedömning
Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö	Mer styrkor än svagheter
Struktur och organisation	Mer styrkor än svagheter
Individanpassning, variation och utmaning	Mer svagheter än styrkor
Elevernas medverkan och aktivitet, lärarens återkoppling till enskilda elever	Mer svagheter än styrkor

Som redovisningen ovan visar är lärarna överlag duktiga på att skapa en trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö där många – men inte alla – elever trivs och tycker att det är kul med idrott och hälsa. Lärarna är också bra på att organisera och skapa en praktisk struktur för de aktiviteter som genomförs. Däremot lyckas de inte i lika hög utsträckning individanpassa undervisningen genom att utmana de elever som behöver det och identifiera

⁹ Bedömningarna finns redovisade i bilaga 3: Undervisningens allmänna kvaliteter.

och stödjade dem som är i behov av stöd. De är heller inte lika duktiga på att få eleverna att medverka i lärandeprocessen genom konstruktiv återkoppling av individuella prestationer. Den här tolkningen ligger i linje med granskningens övriga resultat.

Det är också rimligt att ställa frågan vad undervisningens tidigare beskrivna kraftiga slagsida mot kunskapsområdet rörelse, och då i synnerhet mot olika lekar, spel och idrotter, får för konsekvenser för individanpassningen. Även om undervisningen inom ramen för kunskapsområdet rörelse kan innefatta en lång rad av de innehållspunkter som i kursplanen hänförs till andra kunskapsområden, så snävas ämnet in. Det ger inte eleverna den bredd och variation som de utifrån sina individuella förutsättningar kan behöva. Därmed finns risken att undervisningen beskär enskilda elevers möjligheter att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar och visa sina förmågor i relation till kunskapskraven. Det är rimligt att anta att elever med erfarenhet från idrottsrörelsen och tävlingsidrotten känner sig mer hemma och bekväma med den miljö som skolan erbjuder inom ramen för undervisningen i idrott och hälsa.

Det kan också tänkas att den ensidiga fokuseringen på rörelse och bollspel återspeglar mer strukturella könsmonster. Forskargruppen bakom projektet Skola-Idrott-Hälsa menar att ojämställdheten är som störst i tolv- till trettonårsåldern och att den troligen bottnar i hur undervisningen är utformad.¹⁰ I likhet med annan forskning på området, finner forskarna att bollspel och traditionell idrott dominerar undervisningen.¹¹ Tävlingsidrott och prestation värderas högre av pojkar som grupp och de har också ett större idrottsengagemang på fritiden. Forskarna anser att andra delar av ämnesinnehållet, och då inte minst hälsoaspekten, bör lyftas fram i undervisningen. Skolverket konstaterar i sin rapport På pojkars planhalva? att särundervisning ibland används som en väg att bereda flickorna större utrymme i undervisningen. Forskarna menar dock att sådana strategier inte förändrar etablerade könsrollsmönster och förväntningar i sig, utan snarare kan bidra till att befästa dem. En elev kan uppfattas som inaktiv, när det istället handlar om att hans eller hennes kunskap "osynliggörs" genom val av aktiviteter. Slutsatsen av studien är att "Idrottsaktiva pojkar ges [...] företräde framför idrottsaktiva flickor och icke-idrottsaktiva pojkar och flickor".

Skolinspektionens slutsats efter granskningen är att lärare i relativt liten utsträckning anpassar undervisningen på ett sådant sätt att den främjar elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter och kunskaper.

2.9 | Eleverna saknar förståelse för syftet med idrott och hälsa

Ett av kvalitetsgranskningens tydligaste resultat är att eleverna sällan vet vad de förväntas lära sig och vad de ska kunna i ämnet. I 35 av de 36 granskade skolorna fann Skolinspektionen brister i detta avseende.

Enligt läroplanen ska skolan klargöra för elever och föräldrar vilka mål utbildningen har, vilka krav skolan ställer och vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har. Att den enskilda skolan är tydlig i fråga om mål, innehåll och arbetsformer är en förutsättning för elevers och vårdnadshavares rätt till inflytande och påverkan.

¹⁰ Larsson och Redelius (2004).

¹¹ Skolinspektionens litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning av idrott och hälsa i grundskolan.

Eleverna vet ofta inte tillräckligt om kunskapskraven för att kunna relatera undervisningen till dessa, visar intervjuerna. Många elever har svårt att formulera tydligt vilka kunskaper och färdigheter de förväntas få genom undervisningen i idrott och hälsa. Deras bild av ämnets innehåll är därmed diffus. Särskilt har eleverna svårt att förstå syftet med de enskilda lektionernas upplägg i förhållande till kunskapskraven.

Intervjuerna med eleverna visar att många bär med sig sina egna förväntningar på ämnet och bilder av vad det innehåller. Elever som är aktiva i någon tävlingsidrott eller annan aktivitet, associerar lätt ämnet med detta, medan andra elever ser lektionerna som en arena för lek och spel där behovet av rörelse kan frigöras. Det är en pedagogisk utmaning för läraren, att ta tillvara elevernas lust och ofta positiva förväntningar och samtidigt ge ämnet den bredd och variation som det har i läroplan och kursplan.

En grundförutsättning för att detta ska fungera är att läraren själv har bearbetat och är väl insatt i läroplanen och kursplanen för idrott och hälsa.

Vid någon skola förekommer det att inspektörerna bedömt att läraren inte har tillräcklig kännedom om läroplan och kursplan. Därmed saknas förutsättningar för att förmedla ämnets identitet. Det vanligaste scenariot är dock att läraren i början av terminen går igenom ämnets innehåll och kunskapskrav samtidigt som aktiviteterna presenteras. Mer sällan konkretiserar och relaterar läraren aktiviteterna till kursplanens innehåll och kunskapskrav. Överlag använder lärarna lite tid till att sätta undervisningen i ett sammanhang, där syftet och kopplingen till kursplanen blir synliga för eleverna. Granskningen visar också att det är ovanligt att lärarna följer upp och försäkrar sig om att eleverna vet vad som förväntas av dem. I 35 av de observerade 123 lektionerna använde lärarna ingen tid till avslutning med utrymme för eleverna att reflektera. I sammanlagt 101 lektioner avsattes mindre än fem minuter för att avsluta lektionerna.

En av de stora professionella utmaningarna för lärare i idrott och hälsa ligger alltså i att konkretisera och synliggöra undervisningens innehåll i relation till läroplan och kursplan. Det handlar om att hitta arbetssätt som gör att undervisningen lever upp till syftet och gör det möjligt för eleverna att nå målen för ämnet. I detta ligger också att läraren ska förvissa sig om att eleverna förstår hur undervisningen hänger ihop med ämnets innehåll och vad som förväntas av dem. Eleverna behöver verktyg och stöd av en professionell pedagog för att på djupet ta till sig kunskaper om syfte, centralt innehåll och kunskapskrav i idrott och hälsa.

Denna utmaning delar idrott och hälsa med andra ämnen i skolan, visar Skolinspektionens tidigare ämnesgranskningar och regelbundna tillsyn. Att skolan förmedlar en ämnesidentitet till eleverna som tydligare speglar intentionerna i läroplan och kursplan, kan bidra till att minska den diskrepans som finns mellan elevernas föreställningar om ämnet och dess innehåll utifrån kursplanen för idrott och hälsa. Skolinspektionen bedömer att detta är ett mycket angeläget område att utveckla för de allra flesta skolor i granskningen.

”Det är en pedagogisk utmaning för läraren att ta tillvara elevernas lust...”

2.10 | Närvaro är inte detsamma som deltagande

Lärarna kontrollerar och dokumenterar i stort sett alltid vilka elever som är närvarande. Däremot såg Skolinspektionen i 27 av de granskade 36 skolorna att det fanns elever som var närvarade men som inte deltog i undervisningen. Vid långt mer än hälften av de totalt 123 observerade lektionerna fanns elever som inte deltog i undervisningen. Skolinspektionen mötte i samband med lektionsobservationerna över 100 elever som fanns på plats i skolan, men som inte deltog i undervisningen i idrott och hälsa.

Bilden känns igen från Skolinspektionens flygande tillsyn (2010) där besöken också visade att antalet elever som utan giltigt skäl inte deltog i undervisningen var oväntat högt och varierade stort mellan skolorna.

Enligt skollagen ska en elev delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen, om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Om en elev utan giltigt skäl uteblir från den obligatoriska verksamheten, ska rektorn se till att elevens vårdnadshavare samma dag informeras om att eleven har varit frånvarande. Endast om det finns särskilda skäl behöver elevens vårdnadshavare inte informeras samma dag.

Med "närvarade men ej deltagande" menas att eleverna fanns på skolan men inte deltog i undervisningen under den tid observationerna gjordes. Det vanligaste var att de satt inaktiva vid sidan av som åskådare till undervisningen. I en del fall gjorde eleverna uppgifter i andra ämnen – och befann sig då i en skolsal. En annan vanligt förekommande aktivitet var att elever som glömt ombyteskläder slentrianmässigt skickades ut för att gå en promenad medan undervisningen pågick.

Det är viktigt att påpeka att promenader kan vara en högst legitim del av undervisningen i idrott och hälsa. Men detta kräver att det finns en koppling till läroplanen och kursplanens syfte och centrala innehåll. Läraren måste ha en idé om vilket lärande promenaden ska bidra till och vilka förmågor som utvecklas. Detta ska också kunna förmedlas till eleverna, vilket mycket sällan var fallet. Eleverna uppfattade aktiviteten som "någonting man gör för att ha något att göra istället", som en elev uttryckte det.

Skälen till varför så många elever inte deltog i undervisningen kan se olika ut. De samtal med lärare och elever som genomfördes direkt efter lektionsobservationerna visar att de vanligaste orsakerna som angavs var:

Hälsoskäl. Eleverna uppgav att de av olika fysiska skäl inte kunde delta i lektionen. Det kunde handla om allt från förkylningar och huvudvärk till benbrott. Ibland hade eleverna med sig en lapp från vårdnadshavare, oftast inte.

Glömt ombyteskläder eller utrustning. Eleverna deltog inte i undervisningen eftersom ombyteskläder eller annan utrustning saknades.

Ville inte delta. Elever ville av olika orsaker inte delta i undervisningen. Detta kunde gälla enskilda elever, men det förekom också på några skolor att hela kamratgrupper inte deltog.

Stöd- eller extraundervisning i annat ämne. Vid några skolor togs tid från undervisningen för enskilda elever i anspråk för andra ämnen.

Det är utifrån besöken svårt att ge en mer sammansatt bild av i vilken utsträckning enskilda elever systematiskt inte deltar i undervisningen. Skolorna saknar oftast den typen av sammanställningar. Elevintervjuer visar dock att

det förekommer att elever och grupper av elever under längre perioder inte deltar kontinuerligt i undervisningen.

Skiljer sig då idrott och hälsa från andra ämnen vad gäller elevernas deltagande i undervisningen? Frågan är inte enkel. Dock är det klart att ämnets innehåll och inramning gör att elever som inte är aktiva i undervisnings-situationen blir synliga på ett helt annat sätt än i till exempel svenska eller matematik. En elev som sitter ned under ett fysiskt pass syns, medan en elev som ritar gubbar i boken istället för att räkna är svårare att uppmärksamma. Läraren har också att förhålla sig till elevens hälsa och bedöma i vilken utsträckning eleven kan delta i undervisningen – vilket säkert inte är helt enkelt. Med detta sagt, förefaller det dock som om att eleverna i större utsträckning inte deltar i undervisningen i idrott och hälsa än i övriga ämnen. Framförallt handlar det om att elever är inaktiva under hela lektioner och ofta tillåts vara åskådare.

Granskningen visar också att det finns skolor och lärare som ser det som en pedagogisk utmaning och hittat vägar för att hantera elevernas medverkan i undervisningen. När lärarna gått iland med uppgiften har de varit medvetna om utmaningen, men också haft en tydlig struktur och förberedelse för att möta eleverna i dessa situationer. På ett övergripande plan handlar det om att lärarna ger elever som inte kan genomföra planerade aktiviteter, uppgifter som utgår från kursplanens syfte, centrala innehåll och kunskapskrav för ämnet idrott och hälsa. Exempel kan vara att eleven observerar och skriftligt eller muntligt reflekterar över lektionens innehåll i förhållande till kunskapskraven eller att eleven deltar i undervisningen i begränsad omfattning. De lärare som lyckats med detta har ofta satt elevernas lärande i centrum, där de aktiviteter som genomförs under lektionstid snarare stödjer lärandet än är dess mål. Med en sådan syn på ämnet erbjuds eleverna en bredare repertoar av didaktiska verktyg som läraren kan tillämpa i situationer när pedagogiska utmaningar gör sig gällande.

”De lärare som lyckats med detta har ofta satt elevernas lärande i centrum ...”

Det är värt att notera att ingen elev i årskurserna 4-6 i de besökta skolorna hade beslut om befrielse enligt skollagens bestämmelser. Möjligheterna till befrielse är starkt begränsade i skollagen. Skollagen anger att en elev kan befrias från obligatoriska inslag i undervisningen om det finns synnerliga skäl. Ett sådant beslut får endast avse enstaka tillfällen under ett läsår och fattas av rektorn. Definitionen av synnerliga skäl är dock mycket snäv.

Rektorerna generellt känner mycket väl till det restriktiva regelverket, visar intervjuerna. Det därför intressant att ställa frågan varför så många elever inte deltar i undervisningen, trots att det saknas beslut om befrielse. Det finns två tänkbara förklaringar till detta. Det kan dels vara så att rektorerna inte känner till i vilken utsträckning eleverna deltar i undervisningen. Det kan också vara så att rektor och lärare menar att befrielse av de skäl som eleverna anger inte kräver beslut av rektor.

Granskningens generella resultat visar att det är mycket angeläget att skolorna ser till att eleverna deltar i undervisningen i idrott och hälsa. Det är inte acceptabelt att så många elever utan giltiga skäl tillåts vara åskådare till pågående undervisning. Det är också angeläget att skolorna inte tar tid från undervisningen i idrott och hälsa till förmån för andra ämnen för enskilda elever.

2.11 | Lärarsamverkan behöver utvecklas

I 22 av de 36 granskade skolorna behöver samverkan mellan lärarna utvecklas. I dessa skolor var det tydligt att lärare som undervisar i idrott och hälsa i årskurs 4-6 saknar arenor för samverkan med andra lärare. Det gäller såväl ämneskollegor inom skolan som kollegor i samma kommun eller i övriga landet. Resultatet ligger i detta avseende väl i linje med forskning om idrottslärares samverkan.¹²

Enligt läroplanen ska alla som arbetar i skolan samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande. Läraren ska samverka med andra lärare i arbetet för att nå utbildningsmålen.

Det är således viktigt att lärare som undervisar i idrott och hälsa ges möjligheter att samverka med kollegor, både med ämneskollegor och med lärare i andra ämnen. Samverkan är betydelsefull, inte minst för likvärdiga bedömningar, men också för att utveckla undervisningen och ämnet samt frågor som rör de enskilda eleverna. Skolans styrdokument, såsom skollag, skolförordning och läroplan ligger fast men måste tolkas, bearbetas och tillämpas i praktiken av de professionella pedagogerna. För detta krävs samverkan.

Även om samverkan bedömts som ett utvecklingsområde i en stor del av de besökta skolorna, finns det flera exempel där skolor lyckats bygga upp fungerande samverkansarenor för lärare som undervisar i idrott och hälsa. Dessa skolor kännetecknas ofta av att ämnet på ett tydligt sett är integrerat i skolans övriga kvalitetsarbete.

2.12 | Kompetensutveckling för lärare i idrott och hälsa är lågprioriterat

Granskningen visar att kompetensutveckling för lärare i idrott och hälsa är lågt prioriterat. I 27 av de granskade 36 skolorna är kompetensutvecklingen för lärarna eftersatt i något avseende.

I skollagen anges att huvudmannen ska se till att personalen vid skolenheterna ges möjligheter till kompetensutveckling och att lärare har nödvändiga insikter i de föreskrifter som gäller för skolväsendet. I läroplanen pekas på att rektor har ett särskilt ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter.

Skolinspektionen har i denna ämnesgranskning bedömt i vilken utsträckning lärarna får kompetensutveckling så att de kan följa ämnets utveckling och bedriva undervisning i enlighet med de nationella målen. Granskningen bygger på intervjuer med lärare och rektorer om hur ofta lärarna får kompetensutveckling, vad denna innehåller och om den är kopplad till identifierade utvecklingsområden och behov i undervisningen i idrott och hälsa.

Vanligast är att lärarna har få eller inga möjligheter till kompetensutveckling kopplad till ämnet. Vid många skolor ligger den senaste kompetensutvecklingsinsatsen för undervisande lärare flera år tillbaka i tiden. Det kan också handla om små och begränsade insatser utspridda över en lång tidsperiod.

Det förekommer också att lärare får vissa möjligheter till kompetensutveckling, men att insatserna inte bygger på behoven i verksamheten. Till exempel kan en utbildad lärare, som inte undervisar i idrott och hälsa, ges

¹² Karlefors (2002).

företrädare till kompetensutveckling framför en undervisande lärare som saknar utbildning.

Kompetensutveckling fyller flera funktioner på olika nivåer för lärare. En viktig funktion är att skolorna försäkras om att verksamhetens utvecklingsbehov tillgodoses så att eleverna får bästa möjliga utbildning. För detta krävs att de resurser som avsätts utgår från de utvecklingsområden som identifierats i skolans kvalitetsarbete. Det betyder att rektor måste ha insikt i hur utvecklingsbehoven ser ut. Kommunikationen med de lärare som undervisar i ämnet måste också fungera. I flera av de skolor som Skolinspektionen har besökt brister det i dessa avseenden. Det kan få till följd att kompetensutvecklingsinsatserna inte träffar målet och därmed inte kommer eleverna tillgodo.

Att kompetensutvecklingen är så eftersatt har flera olika förklaringar. Ett skäl är att behoven generellt sett är stora. Skolan har ett stort och omfattande uppdrag – i denna miljö konkurrerar idrott och hälsa med andra ämnen och angelägna utvecklingsområden. Rektorer faller lätt för frestelsen att prioritera dessa, på bekostnad av de kompetensutvecklingsbehov som finns för ämnet idrott och hälsa.

Ett annat skäl kan vara att kompetensutvecklingen i en del kommuner i viss utsträckning styrs centralt, vilket innebär att skolornas utrymme för att satsa på de lokala utvecklingsområdena är litet. Också i detta scenario är det lätt att ämnet idrott och hälsa får ge vika för andra mer generella behov.

2.13 | Otrygg miljö leder till utsatthet

Granskningen visar att 22 av de 36 besökta skolorna behöver vidta åtgärder för att garantera att elever inte kränks, riskerar att kränkas eller upplever utsatthet i samband med undervisningen i idrott och hälsa. 92 procent av de besökta skolorna agerar dock om det kommer signaler om att elever utsätts för kränkningar i samband med undervisningen i idrott och hälsa. Resultaten visar således att det förekommer att elever kränks och att många skolor behöver utveckla sitt förebyggande arbete mot elevers utsatthet och kränkningar i samband med undervisningen i idrott och hälsa. Samtidigt har granskningen visat att lärarna överlag är duktiga på att skapa en trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö. Det finns också flera studier som visar att idrott och hälsa tillhör skolans mest populära ämnen, särskilt bland yngre elever.¹³ Skolinspektionens granskning visar dock att skolornas förebyggande arbete i samband med undervisningen i idrott och hälsa, generellt inte omfattar hela den miljö som eleverna vistas i. Det är också så att även om många elever känner sig trygga och uppskattar ämnet, så finns det elever som känner utsatthet och otrygghet.

Enligt skollagen ska huvudmannen se till att det bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av elever. Huvudmannen ska också se till att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling. I kursplanen i idrott och hälsa heter det bland annat att genom undervisningen ska eleverna ges möjlighet att utveckla sin samarbetsförmåga och respekt för andra. Läroplanen anger också att läraren ska uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av diskriminering och kränkande behandling.

¹³ Skolinspektionens litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning av idrott och hälsa i grundskolan.

Granskningen omfattar förekomsten av kränkningar mellan lärare och elever, kränkningar mellan elever och om det finns elever som upplever utsatthet i samband med undervisningen i idrott och hälsa. Slutligen gäller granskningen skolans agerande när det kommer signaler om att elever utsätts för kränkningar i samband med undervisningen. Resultaten bygger på observationer och intervjuer med rektor, lärare och elever. Skolinspektionen har däremot inte i detta sammanhang granskat skolornas planer mot kränkande behandling.

”Granskningen ger en tydlig bild av att miljön inte är trygg för alla elever ...”

Granskningen ger en tydlig bild av att miljön inte är trygg för alla elever i samband med undervisningen i idrott och hälsa. Observationer och intervjuer vittnar bland annat om ett allmänt hårt språk där det ibland förekommer verbala kränkningar. Det kan också handla om elever som känner sig utfrysta eller utsatta på något annat sätt i undervisningssituationen. På någon skola har inspektörerna identifierat könsmonster där flickorna tillsammans tvingades hantera allmänt stökiga situationer i samband med undervisningen genom att söka stöd hos varandra.

Ämnets innehåll och struktur innebär att eleverna exponeras och synliggörs inför varandra och vuxna både i fysiskt, socialt och individuellt hänseende. Undervisningen i idrott och hälsa sker också i miljöer som ur flera aspekter utmanar skolornas arbete för att förebygga och åtgärda kränkande handlingar. Till exempel skiljer sig omklädningsrummet från många andra miljöer i skolan. Det är dels en plats där eleverna utsätter sina kroppar för en intim och känslig situation, dels en arena dit läraren inte alltid har tillträde. I flera fall lyckas skolorna inte skapa en trygg miljö i detta avseende. Det finns exempel på att elever upplever sig utsatta i samband med dusch och omklädning.

Det finns dock skolor som vidtagit praktiska åtgärder för att skapa en trygg inramning runt dessa situationer. Exempelvis har en del skolor monterat draperier mellan duscharna och sett till att det finns lärare eller andra vuxna närvarande. Det finns också exempel på skolor där läraren tillsammans med eleverna kontinuerligt pratar om och problematiserar ombytes- och duschsituationen. I ytterligare en skola hade eleverna fasta platser och de bytte om och duschade i mindre grupper för att skapa en tydlig inramning för dessa situationer.

Skolinspektionens samlade generella bedömning är att skolorna i större utsträckning behöver se till att det bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av elever i samband med undervisningen i idrott och hälsa. Det är också viktigt att skolorna vidtar konkreta åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling i samband med dusch och ombyte.

2.14 | IT används sällan inom idrott och hälsa

Skolinspektionen har även undersökt på vilket sätt skolorna använder IT-verktyg i undervisningen för att stödja elevernas lärande och utvecklingen av deras digitala kompetens. Granskningen visar att majoriteten av skolorna saknar en IT-plan och att användning av IT-verktyg är ovanligt i undervisningen i idrott och hälsa.

Några få exempel kan ändå lyftas fram. I en skola filmade lärarna ibland när eleverna genomförde olika övningar, som stöd för elevernas individuella utveckling. En av de observerade lektionerna var en teorilektion om oriente-

ring, där dator och projektor användes för att presentera och i viss mån låta eleverna bearbeta information. I det fallet fungerade IT-verktygen som stöd för att tydliggöra lektionsinnehållet och främja elevernas engagemang och delaktighet. Samtidigt förekom också inslag av resonemang för att utveckla ett kritiskt förhållningssätt hos eleverna.

I en annan skola hade man använt strömmad media i undervisningen om bland annat hälsa och livsstil och iskuskap, och eleverna hade ibland fått söka information på internet i de teoretiska delarna av ämnet. Skolan brukade också dokumentera sina friluftsdagar i skolans blogg. Även vid den här skolan hade lärarna börjat diskutera om man kunde använda rörliga bilder som ett sätt att utveckla elevernas rörelsefärdigheter.

I ytterligare ett par skolor hade dator använts vid teoretiska inslag eller för att titta på kartor i undervisning orientering. Lärarna vid dessa skolor hade också börjat fundera på andra sätt att utveckla undervisningen med hjälp av IT-verktyg, men utan att några konkreta försök hade påbörjats.

Möjligheterna att använda IT-verktyg i undervisningen är till viss del beroende av de förutsättningar som finns på skolan i övrigt. Här finns en stor variation vad gäller lärarnas kompetens, tillgång till utrustning och stöd i form av IT-strategier och utrymme för pedagogiska diskussioner kring tillämpningarna.

Resultatet visar att idrott och hälsa är ett ämne där användning av IT-verktyg är långt ifrån självklar. Den gestaltning av ämnet som framträder i denna rapport, där kunskapsområdet rörelse, och i synnerhet lekar och bollsporter, dominerar undervisningen, bidrar säkert till bilden av IT som ett främmande inslag i ämnet. Uppfattningen att IT inte är relevant i ämnet idrott och hälsa kan illustreras med responsen från en av lärarna som tillfrågades om eventuell användning av IT-verktyg. Läraren menade att det kunde finnas fördelar med tillgång till dator och projektor, men att ämnet framförallt ska vara ett ämne där man rör på sig mycket och att teori kan medföra för mycket stillasittande.

”... idrott och hälsa är ett ämne där användning av IT-verktyg är långt ifrån självklar.”

Alla ämnen har ett ansvar att bidra till läroplanens övergripande kunskapsmål att eleverna ska kunna använda modern teknik som ett verktyg för kunskapssökande, kommunikation, skapande och lärande. Digital kompetens är också kopplat till målet att utveckla kritiskt tänkande, som är nödvändigt med det stora informationsflöde som den nya tekniken ger upphov till. I idrott och hälsa är dessa aspekter framförallt relevanta i de teoretiska delarna av ämnet under kunskapsområdet Hälsa och livsstil, där källkritik och förmågan att orientera sig i stora informationsflöden och sälla och värdera information är lika viktig som i andra ämnen.

Det finns också delar av ämnets centrala innehåll som har särskild koppling till den internetkultur som många unga deltar i från tidig ålder, och som idrottslärarna därför behöver vara medvetna om. I det centrala innehållet för årskurs 4-6 ingår till exempel ord och begrepp för och samtal om upplevelser av olika fysiska aktiviteter och träningsformer, levnadsvanor, kroppsuppfattning och självbild. Här är lätt att göra en koppling till de många populära bloggar som fokuserar på utseende och livsstil, där personerna bakom bloggarna i många fall blir förebilder för framförallt unga flickor.

IT-verktyg kan även användas innovativt till exempel i de delar som handlar om rörelse och friluftsliv. Vid sidan av de exempel som fångats upp vid ett par av skolorna, kan exempelvis mobilfunktioner som GPS och kompass komma till användning och det finns en mängd enkla mobilapplikationer som

kan användas för att dokumentera och analysera motionspass. Man kan också hitta helt nya sätt att uppmuntra till rörelse genom till exempel dataspel. Traditionella idrottsaktiviteter kan sättas in i nya sammanhang som engagerar eleverna och främjar delaktighet. Genom att tänka bredare kring IT-verktyg skulle ämnet kunna bli mer inkluderande, så att det inte enbart är de elever som redan har ett idrottsintresse som finner ämnet relevant.

3 | Avslutande diskussion

En stor andel av skolorna som granskats står inför omfattande utvecklingsbehov. Det kan bero på flera samverkande faktorer.

3.1 | En likvärdig och individanpassad utbildning i idrott och hälsa?

En förklaring bottnar, enligt flera forskare, i ämnets historia. Rörelse och fysisk aktivitet har under skilda beteckningar en lika lång historia som den svenska folkskolan.¹⁴ Men dess historia som ett kunskapsämne bland skolans övriga skolämnen är i sammanhanget kort. Den blev tydlig först i och med den läroplan för grundskolan som började gälla 1994. Delar av forskningen sedan dess beskriver att ämnet har haft svårt att hitta den nya roll och identitet som läroplanen och kursplanen ger det. Man bör också hålla i minnet att Lpo94 från och med hösten 2011 ersattes med Lgr11. I denna betonas utvecklandet av kunskaper i ämnets olika delar ytterligare i förhållande till den tidigare kursplanen.

En annan förklaring som beskrivs i forskningen är ämnets historiska koppling till sektorer utanför skolan, i modern tid främst idrottsrörelsen. Till exempel beskriver Lundvall och Meckbach i sin forskning 1980-talet som en period då specialidrottens inverkan på skolidrottsämnet var sällsynt stor, inte minst då den genom sitt omfattande utbud av litteratur och kurser kom att stå för mycket av idrottslärares fortbildning.

Sammantaget tyder detta på att ämnet formats i en tradition där rörelse, fysisk aktivitet och tävlingsidrotten har haft stort inflytande. Med detta har också följt större fokus på de fysiska aktiviteterna i sig och på lätt mätbara

¹⁴ Skolinspektionens litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning av idrott och hälsa i grundskolan.

resultat, snarare än på elevernas lärande och kunskapskraven för ämnet. Det är kanske så att ämnet bär med sig denna identitet och att skolornas interna organisation inte förmått stödja det nödvändiga paradigmskifte som de senare läroplanerna förutsätter?

3.2 | Undervisningen i idrott och hälsa

Det bör också påpekas att flera studier visar att idrott och hälsa tillhör skolans mest populära ämnen, särskilt bland yngre elever.¹⁵ Många undersökningar visar också att föräldrar, lärare och skolledningar tycker att ämnet är viktigt. Det finns också många välutbildade och drivande lärare som undervisar i idrott och hälsa. Det finns således flera exempel på grundläggande förutsättningar som kan borga för att eleverna erbjuds en likvärdig och individanpassad undervisning i idrott och hälsa som utgår från skollagen, läroplanen och kursplanen.

Men intervjuerna med lärarna visar också att många är osäkra på hur man ska omsätta syftet och det centrala innehållet i kursplanen för idrott och

”... idrott och hälsa tillhör skolans mest populära ämnen ...”

hälsa i undervisningen i praktiken. Olika lärare ställer också frågor kring hur undervisningen kan anpassas för varje elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Det verkar finnas en rad frågetecken hos många lärare om vilka arbetssätt som kan användas för att individanpassa undervisningen. Detta riskerar att inte bara få konsekvenser för vilken undervisning eleverna

får, utan också för hur lärarna bedömer eleverna i relation till kunskapskraven för ämnet. Granskningen visar också att variationen i hur eleverna bedöms är stor mellan olika lärare. Undervisningsinnehållet är ofta snävt i relation till den bredd och variation som anges i kursplanen.

Många skolledningar, de flesta elever och ibland även lärare betraktar idrott och hälsa företrädesvis som ett praktiskt ämne, visar kvalitetsgranskningen. Det är möjligt att denna faktor också begränsar innehållet i lärarnas didaktiska verktygslåda. Det är ingen orimlig slutsats att hävda att lärarna generellt behöver större bredd och variation i arbetssätten. Detta behövs för att de i undervisningen och i bedömningen av eleverna ska kunna omsätta ämnets identitet som ett kunskapsämne på ett sätt som svarar mot intentionerna i läroplan och kursplanen. Det är också möjligt att det krävs en bredare teoriutveckling som kan ge lärarna stöd i att utveckla undervisningen och lärandet i skolämnet idrott och hälsa. Skolinspektionen menar att kvalitetsgranskningen, men även andra studier, visat på ett sådant behov.

En del forskning tangerar ett sådant behov, visar den litteraturoversikt som gjorts i anslutning till kvalitetsgranskningen. Exempel på ett större teoriutvecklande forskningsprojekt som pågår är ”Idrott och hälsa – ett ämne för lärande?” Projektet sträcker sig mellan åren 2011 och 2013 och syftet är att undersöka kunskapsbildning, undervisning och lärande i skolämnet idrott och hälsa.

¹⁵ Skolinspektionens litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning av idrott och hälsa i grundskolan.

3.3 Spelar utbildning och kompetensutveckling någon roll?

Spelar det någon roll om lärarna får kompetensutveckling och har utbildning för att undervisa i idrott och hälsa? De analyser som gjorts inom denna granskning tyder på att det finns ett samband mellan å ena sidan kvaliteten på undervisningen och å andra sidan lärarnas utbildning och i vilken utsträckning de har fått kompetensutveckling. Det förtjänar att påpekas att de samband som framträder kan ha flera förklaringar. Det kan till exempel vara så att de lärare som har fått kompetensutveckling också är sådana som är utvecklingsorienterade och aktivt söker utbildningar för att ytterligare förkovra sig. Utifrån analysen är det svårt att avgöra vad som är orsak och verkan och hur detta påverkar undervisningen.

Inte desto mindre är det intressant att notera att i genomsnitt 72 procent fler elever bedöms inte nå målen vid lektioner med lärare som har ämnesutbildning. Detta kan förefalla paradoxalt. En rimlig tolkning kan vara att lärare med ämnesbehörighet har tydligare mål för sina lektioner och att eleverna bedöms mer individuellt i relation till dessa mål. Därmed bedöms eleverna mer korrekt i relation till kunskapskraven. Lärare med ämnesutbildning lägger även mer tid på lektionsstart med genomgång och instruktioner och på lektionsavslutningar med sammanfattning och reflektion än lärare som saknar ämnesutbildning. Lektioner som leds av lärare med ämnesutbildning håller också tydligt högre kvalitet än lektioner där lärarna inte har ämnesutbildning, enligt inspektörernas bedömning.

Lektioner med lärare som har fått kompetensutveckling har vid observationerna bedömts hålla högre kvalitet än lektioner med lärare som inte fått kompetensutveckling. Detta gäller framförallt lektionernas struktur och organisation, elevernas medverkan och aktivitet samt den återkoppling läraren ger enskilda elever under lektionen.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurserna 4-6 visar att det finns ett antal preciserade områden som det är angeläget att skolorna och huvudmännen utvecklar. Skolinspektionen bedömer därför att åtgärder generellt behöver vidtas inom följande områden:

- Lärare i idrott och hälsa behöver utveckla fler arbetssätt för att omsätta läroplanen och kursplanens innehåll i undervisningen.
- Lärare i idrott och hälsa behöver i större utsträckning anpassa undervisningen till elevernas erfarenheter och tänkande.
- Lärare i idrott och hälsa behöver tillgång till mer ämnesinriktad kompetensutveckling för att öka variationen och bredden i undervisningen.
- Lärare i idrott och hälsa och rektorerna behöver se till att alla elever som inte är befriade deltar i undervisningen.
- Rektor behöver se till att ämnet ingår fullt ut i det systematiska kvalitetsarbetet så att undervisningen i idrott och hälsa utvecklas.
- Skolorna behöver arbeta mer aktivt med att förebygga och kartlägga kränkande behandling i samband med undervisningen i idrott och hälsa.
- Skolorna behöver se till att eleverna får undervisning i den omfattning och med det innehåll de har rätt till.

3.4 Ett gott exempel

I det empiriska materialet från de 36 granskade skolorna finns såväl goda som mindre goda inslag, sett både utifrån de framgångsfaktorer som forskning och beprövad erfarenhet lyfter fram och det som läroplanen och kursplanen för idrott och hälsa anger. Skolinspektionens granskning visar att undervisningen i idrott och hälsa står inför flera stora utmaningar. Vi har också sett att det finns skolor som tagit sig an utmaningarna och hittat vägar som leder till en god undervisning för eleverna – och en undervisning som utvecklas. Nedan illustreras hur olika skolor har valt att skapa gynnsamma villkor för en kvalitativt god utbildning för eleverna i idrott och hälsa. Exemplet är ett typexempel som hämtat erfarenheter från flera skolor.

I den aktuella skolan får alla elever i årskurserna 4-6 undervisning i idrott och hälsa av lärare med utbildning för såväl ämne som åldersgrupp. Två lärare undervisar i idrott och hälsa, den ena i årskurserna 2-4, den andra i 5-9. Ämneskompetensutbildning är ett återkommande inslag. Undervisningen i ämnet täcker innehållet i kursplanen eftersom skolan i sin läsårsplanering ser till att alla innehållspunkter ingår. Detta följs upp av skolans rektor som är väl insatt i undervisningen i idrott och hälsa. Rektorn har ett intresse för ämnet och följer elevernas utveckling och lärarnas arbete genom de individuella utvecklingsplanerna, arbetslagsträffar, utvecklingssamtal och fortlöpande dialog med lärarna. Undervisningen i ämnet idrott och hälsa vid skolan utgår ifrån målen och de kunskapskrav som anges i kursplanen. Lärarna planerar och organiserar lektionerna på ett väl genomtänkt sätt med en tydlig koppling till kursplanen.

Arbetspassen inleds med att lärarna informerar eleverna om lektionens syfte och mål. Lärarna skapar tydliga strukturer för innehållet och anpassar arbetssättet till det kunskapsområde undervisningen syftar på. Undervisningen är tydligt präglad av ämnets syften och tar fasta på aspekter som exempelvis samarbete, hälsa och fysisk träning. Med jämna mellanrum avslutas lektionerna i idrott och hälsa med att eleverna ges tillfälle att reflektera kring de övningar som de gjort. Läraren diskuterar tillsammans med eleverna syftet med lektionerna och vad eleverna lärt sig.

För de elever som inte uppnår kunskapskraven i idrott och hälsa sätter skolan in särskilda stödåtgärder. Stödåtgärderna definieras i åtgärdsprogram. Skolans arbete med särskilt stöd finns i dokumenterade rutiner som rektorn tar ansvar för att följa upp och revidera årligen. Lärarna i idrott och hälsa och rektorn tar initiativ till samverkan med andra ämneslärare inom kommunen. Vid dessa möten diskuteras innehållet i den nya läroplanen (Lgr 11) och kursplanen i idrott och hälsa.

Eleverna vid skolan ges simundervisning, undervisning i dans och rytmik samt i orientering – områden som forskning och utvärdering ofta funnit vara försummade inom undervisningen. I samband med simundervisningen får eleverna lära sig hantera olika nödsituationer förknippade med vatten, till exempel livräddning och iskunskap.

Skolan arbetar aktivt för att anpassa undervisningen i idrott och hälsa för varje elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Fysiska övningar utformas och modifieras, i fråga om genomförande och regler, så att eleverna kan delta utifrån sina individuella förutsättningar. Exempelvis planeras lekar och bollövningar så att alla elever oberoende av kön eller idrottsbakgrund kan tillgodogöra sig undervisningen och uppnå de mål läraren satt upp inför just den lektionen. Lärarna är medvetna om och har en strategi för arbetet med genusfrågor i undervisningen. Flickor och pojkar ges lika stor

plats och läraren har samma förväntningar på eleverna oberoende av kön.

Skolans lärare samverkar kontinuerligt kring undervisningen i idrott och hälsa. De skapar en röd tråd för ämnet i ett 1-9-perspektiv genom att följa och dokumentera varje elevs kunskapsutveckling genom årskurserna. Lärarna i idrott och hälsa samverkar också med lärare som undervisar i andra ämnen på skolan, exempelvis med musiklärarna i samband med de dansuppgifter som eleverna ges som en del i sin kunskapsutveckling.

Skolan har mycket god tillgång till såväl funktionella lokaler som utrustning för undervisningen i idrott och hälsa. Det innebär att skolan har bra förutsättningar att praktiskt genomföra det centrala innehåll som kursplanen anger för ämnet. För inomhusundervisning finns en idrottshall utrustad för fysiska och motoriska övningar samt för de vanligaste bollsporterna. I anslutning till hallen finns även en lokal för styrketräning. Skolans ambition är att skidåkning, skridskoåkning och orientering ska vara en viktig del i elevernas undervisning.

Lärarna i idrott och hälsa har god pedagogisk kompetens och genomför sin undervisning med stort engagemang. Fokus ligger på vad eleverna lär sig snarare än på vad de presterar. Lärarna involverar alla elever och skapar motivation inför olika undervisningsmoment, vilket leder till att ämnet är mycket omtyckt av både elever som idrottar på fritiden och av dem som inte gör det. När elever inte kan delta i fysiska moment på grund av sjukdom eller skada får de uppgifter som syftar mot kursplanens innehåll, exempelvis att observera och skriftligt reflektera över lektionens innehåll och sätta det i relation till kursplanen.

4 | Syfte och frågeställningar

Syftet med kvalitetsgranskningen Idrott och hälsa i grundskolan har varit att undersöka hur kommunala och fristående skolor följer innehållet i läroplanen och kursplanen för idrott och hälsa.

Särskilt har utvalda aspekter av hur undervisningen i ämnet lever upp till styrdokumentens krav på en likvärdig utbildning granskats. Ambitionen har varit att bidra till utveckling och både lyfta fram vad som behöver utvecklas inom de granskade skolornas undervisning och visa på väl fungerande inslag och framgångsfaktorer.

På kort sikt ska kvalitetsgranskningen av idrott och hälsa ge en bild av tillståndet för undervisningen i ämnet i de granskade skolorna. Primärt ska granskningen således fungera som en katalysator för de besökta skolornas arbete med de utvecklingsområden som synliggjorts. Granskningen kan även fungera som inspirationskälla för andra skolor. På lång sikt kan den därmed medverka till ökad likvärdighet i utbildningen i ämnet så att alla elever känner att ämnet "är till för dem".

Kvalitetsgranskningen har undersökt om undervisningen i idrott och hälsa täcker in alla kunskapsområden så att eleverna ges möjlighet att uppnå kunskapskraven. Fokus har legat på följande frågeställningar:

- Garanterar skolan att eleverna får en undervisning i idrott och hälsa som täcker kunskapsområdena Rörelse, Hälsa och livsstil samt Friluftsliv och utvistelse?
- Ger undervisningen eleverna möjlighet att uppnå kunskapskraven?
- Vilket utrymme ges simundervisning, dans och rytmik, orientering samt kunskap om första hjälpen och agerande i nödsituationer i undervisningen?

Vidare har granskningen undersökt huruvida undervisningen i idrott och hälsa uppfyller kraven på att utbildningen ska vara anpassad efter varje elevs förutsättningar och behov. Fokus har legat på följande frågeställningar:

- Är undervisningen individanpassad?
- Genomförs undervisningen så att den inte befäster invanda förväntningar och könsmonster?
- Kan både elever med och utan idrottserfarenhet tillgodogöra sig undervisningen?
- Kontrollerar och följer skolan upp närvaro- och deltagandemönster på både grupp- och individnivå?

Dessutom besvaras även frågeställningar inom det tvärgående kvalitetsgranskningsprojektet IT i undervisningen i skolrapporterna.

5 | Metod och genomförande

Granskningen genomfördes i 28 skolor med kommunal huvudman och åtta med fristående huvudman.

Skolinspektionen har inom ramen för granskningen besökt 36 skolor. Urvalet gjordes slumpmässigt bland de skolor som bedriver undervisning i årskurs 4–6. (Skolor som nyligen varit föremål för annan kvalitetsgranskning eller regelbunden tillsyn undantogs dock.) Totalt ingick 28 kommunala grundskolor och åtta fristående skolor i granskningen. Utöver dessa skolor besökte Skolinspektionen en skola som ingick i en förberedande pilotstudie.

Granskningen tar sin utgångspunkt i de tidigare beskrivna frågeställningarna. Varje skola granskades utifrån ett antal bedömningspunkter som formulerats utifrån frågeställningarna. Bedömningspunkterna togs fram med hjälp av vad forskning och beprövad erfarenhet säger vara framgångsfaktorer för undervisning i ämnet idrott och hälsa. Samtliga bedömningspunkter har stöd i de författningar som styr ämnets innehåll och genomförande, främst läroplanen och kursplanen men även skollagen, skolförordningen med flera.

Insamlingsmetoderna var i huvudsakligen av kvalitativ karaktär. Data samlades in genom dokumentstudier och skolbesök. De utvalda skolornas dokumentation som rör undervisningen i idrott och hälsa analyserades dels i syfte att förbereda inspektörerna inför skolbesöken, dels för att ge ett underlag till granskningen. Vid skolbesöken genomfördes strukturerade intervjuer med hjälp av intervjuguider med elever, lärare i idrott och hälsa samt rektorer. Eleverna intervjuades i mer eller mindre åldershomogena smågrupper. Lärarna intervjuades gruppvis i ett inledande skede av skolbesöket och därefter enskilt efter lektionsbesöket. Rektorn intervjuades enskilt. Lektionsobservationerna genomfördes med hjälp av ett observationsschema och hade fokus på om lektionen var ändamålsenlig avseende elevernas möjligheter att uppnå kunskapskraven för ämnet idrott och hälsa. Särskilt intresse riktades mot hur undervisningen lever upp till kraven på att utbildningen ska vara likvärdig och anpassad efter varje elevs förutsättningar och behov.

6 | Referenser

Ekberg, J.-E. (2009).	Mellan fysisk bildning och aktivering: en studie av ämnet idrott och hälsa i skolår 9. Malmö: Lärarytbildningen, Malmö högskola.
Engström, L.-M. och Redelius, K. (2002)	Pedagogiska perspektiv på idrott. Stockholm: Stockholms universitets förlag.
Eriksson, C. m.fl. (2003).	Skolämnet Idrott och hälsa i Sveriges skolor – en utvärdering av läget hösten 2002. Örebro: Örebro universitet, Institutionen för Idrott och hälsa.
Grönlund, J. (2007).	Måste jag spela basket? Att arbeta med lokala kursplaner, lektionsplaneringar, betyg och bedömning i ämnet idrott och hälsa. Stockholm: GIH
Gustavsson, K. (1999).	Idrott och hälsa – ett skolämne i förändring. I: G. Patriksson, G. (red.) SVEBIS årsbok: aktuell beteendevetenskaplig idrottsforskning. Lund: SVEBI.
Gärdsell, P, Karlsson M. och Lindén, C. (2005)	Kan skolgymnastik minska antalet benskörhetsfrakturer? I Medicinsk Access 4:2-5. Järvsö: Bauer media.
Karlefors, I. (2002)	Att samverka eller..? om idrottslärare och idrottsämnet i den svenska grundskolan. Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
Larsson, H. och Redelius, K. (red.) (2004).	Mellan nytta och nöje: bilder av ämnet idrott och hälsa. Stockholm: Idrottshögskolan.
Lundvall, S. och Meckbach, J. (2003b).	Ett ämne i rörelse: gymnastik för kvinnor och män i lärarytbildningen vid Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan under åren 1944 till 1992. Stockholm: Studies in educational sciences 65, Stockholms universitets förlag.
Lundvall, S. och Meckbach, J. (2010).	For Whom and What End? – the Challenges of the Subject Physical Education and Health Seen through Various Perspectives. Sport Science review, vol. XIX, nr. 3-4:63-76.
Lundvall, S, Meckbach, J. och Thedin Jakobsson, B. (2002).	Läraernas syn på ämnet idrott och hälsa: ett ämne i förändring? Svensk idrottsforskning, årgång 11, nr 3:17-20.
Mikaelsson, K. (2012)	Fysisk aktivitet, inaktivitet och kapacitet hos gymnasieungdomar. (Doktorsavhandling) Universitetstryckeriet Luleå.

Michell, M. and Sharp, T. (2005)	Collective instructional scaffolding in English as a second language classrooms. Prospect, vol 20 (1), s 34. Med hänvisning till: Mariani (1997) Teacher support and teacher challenge in promoting learning autonomy. Perspectives, vol 23 (2) Fall, Italy.
Mattsson, L. (1994).	Den nationella utvärderingen av grundskolan våren 1992. Idrott huvudrapport. I: Skolverkets rapport 25. Stockholm: Skolverket.
Myndigheten för skolutveckling (2005)	Särskilt uppdrag att stödja och följa skolornas arbete med att genomföra ändringar som gjorts i Lpo 94 samt Lpf 94, i syfte att stärka skolans ansvar att erbjuda daglig och regelbunden fysisk aktivitet. Slutrapport 2004:170
Olofsson, E. (2005).	The discursive construction of gender in physical education in Sweden, 1945-2003: is meeting the learner's needs tantamount to meeting the market's needs? I: European Physical Education Vol. 11, no 3: 219-238.
Quennerstedt, M. (2006).	Att lära sig hälsa. Örebro: Studies in education 15, Örebro universitet.
Skolverket (2003).	Skolämnet Idrott och hälsa i Sveriges skolor – en utvärdering av läget hösten 2002. Författare: Eriksson, C. m.fl. Stockholm: Örebro universitet, institutionen för idrott och hälsa.
Skolinspektionen (2010).	http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn/Flygande-tillsyn/Idrott-och-halsa/ Mycket idrott och lite hälsa: Skolinspektionens rapport från den flygande tillsynen i idrott och hälsa. (Hämtat 2011-01-10)
Skolinspektionen (2011).	http://www.skolinspektionen.se/Documents/Kvalitetsgranskning/idrottgr/kvalgr-littoversikt.pdf . Skolinspektionens litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning av idrott och hälsa i grundskolan. (Hämtat 2012-03-14)
Skolverket (2010a).	www.skolverket.se (2011-01-08). På pojkars planhalva? Rapport. (Hämtat 2011-01-10)

7 | Bilagor

1. Uppgift om vilka kommuner och skolor som granskats
- 2a. Deltagarlista för referensgruppen
- 2b. Lästips
3. Bedömningsöversikt

Bilaga 1

Kommuner och skolor som ingått i granskningen

Kommun	Skola
Borås	Svaneholmskolan
Falköping	Åttagårdsskolan
Gagnef	Syrholns skola
Gnosjö	Bäckaskolan
Gotland	Romaskolan
Helsingborg	Ramlösa friskola* Svensgårdsskolan
Hudiksvall	Björkbergs skola
Härryda	Fridaskolan*
Jönköping	Brodalsskolan
Karlstad	Skattkärrskolan
Knivsta	Margarethaskolan*
Kristianstad	Yngsjö skola
Krokom	Cederbergsskolan
Landskrona	Seminarieskolan
Lidköping	Otterstad skola
Luleå	Boskataskolan
Motala	Fria InterMiliaskolan*
Nacka	Johannes Petri skola*
Norrköping	Söderportens skola Diamantens skola
Nyköping	Herrhagsskolan
Partille	Öfersjö Barn- och Utbildningsområde
Piteå	Jävre skola
Skellefteå	Bolidenskolan
Stockholm	Backluraskolan Fruängens skola
Strängnäs	Mariefreds skola
Söderhamn	Bergviksskolan
Sölvesborg	Norje skola
Tanum	Grebbebestadskolan
Torsby	Transtrands friskola*
Uddevalla	Västerskolan
Umeå	Carlshöjdsskolan, pilot Mariaskolan*
Västerås	Fryxellska skolan*
Älvkarleby	Bodaskolan

* Fristående skola

Bilaga 2 a

Referenspersoner/ämnesexperter

Lars-Åke Bäckman, undervisningsråd, Skolverket

Åke Huitfeldt, lärare i idrott och hälsa, Umeå kommun

Inger Karlefors, fil.dr. och universitetslektor, Umeå universitet/Luleå tekniska universitet

Mattias Lindberg, lärare i idrott och hälsa, Umeå kommun

Eva Olofsson, docent, Umeå universitet

Bilaga 2b

Lästips

Idrott och hälsa

Skolverket fick i 2009 års regleringsbrev i uppdrag att kartlägga ämnet idrott och hälsa i grundskolan utifrån ett jämställdhetsperspektiv med särskilt fokus på bl.a. pojkars och flickors attityder till ämnet som helhet och till olika delmoment, elevers närvaro och aktivitet, skolornas organisering av ämnet samt undervisningens utformning. 2010 redovisades resultaten i rapporten: På pojkars planhalva?

<http://jamda.ub.gu.se/bitstream/1/566/1/planhalva.pdf>

I kvalitetsgranskningen av idrott och hälsa har Skolinspektionen även uppmärksammat användningen av IT-verktyg. Här är några tips för den som vill läsa mer om hur IT kan användas i skolan.

IT i undervisningen

Från wikis till mattefilmer – om IKT i skolan:

Läraryrskommitténs förlag har gett ut denna bok som genom tolv skolreportage ger exempel på hur IT (IKT) kan användas i undervisningen. Boken innehåller både reflektioner från berörda lärare och kommentarer från forskare.

Läs mer eller beställ på

<http://shop.lararforbundetsforlag.se/17-fran-wikis-till-mattefilmer-om-ikt-i-skolan-9789197761529.html>

Datorn i utbildningen:

Stiftelsen Datorn i utbildningen (DiU) ger sedan 1995 ut en tidskrift med samma namn, om IT och lärande. Tidskriften görs av lärare för lärare och kommer ut åtta gånger per år. Många artiklar finns att läsa på nätet. DiU arrangerar också den årligen återkommande konferensen Framtidens lärande för inspiration och erfarenhetsutbyte.

<http://www.diu.se>

Omvärldsbloggen:

Skolverket står bakom en omvärldsblogg där Stefan Pålsson skriver om utvecklingen i skolan med fokus på IT. Bloggen uppdateras flitigt med vad som händer såväl i Sverige som utomlands och länkar även till en rad intressanta lärarbloggar om IT i undervisningen.

<http://omvard.blogg.skolverket.se/>

IT i skolan:

Skolverket har samlat en mängd resurser för att stödja och stimulera en kreativ och kritisk IT-användning från förskola till vuxenutbildning. Här finns både forskning, reportage och stödmaterial.

<http://www.skolverket.se/skolutveckling/itiskolan>

Bilaga 3

Bedömningsöversikt

1) Observationer

Besöksperiod: september – december 2011

Omfattning: 36 skolor, 137 lektionsobservationer

Lektionens innehåll

Kunskapsområde och innehållspunkt	Genomsnittlig tidsanvändning
Rörelse	94 %
<i>Sammansatta grundformer i kombination med gymnastikredskap och andra redskap</i>	25 %
<i>Olika lekar, spel och idrotter, inomhus och utomhus</i>	57 %
<i>Takt och rytm i lekar, danser och rörelser till musik</i>	11 %
<i>Simning i mag- och ryggläge</i>	0,7 %
Hälsa och livsstil	5 %
<i>Kroppsliga och mentala effekter av några olika träningsformer</i>	1,2 %
<i>Kulturella och geografiska förhållanden i närmiljön som påverkar och möjliggör valet av fysiska aktiviteter</i>	0,2 %
<i>Förebyggande av skador, till exempel genom uppvärmning</i>	3,1 %
<i>Ord och begrepp för och samtal om upplevelser av olika fysiska aktiviteter och träningsformer, levnadsvanor, kroppsutfattning och självbild</i>	0,5 %
Friluftsliv och utevistelse	6 %
<i>Att orientera i den närliggande natur- och utemiljön med hjälp av kartor. Kartors uppbyggnad och symboler</i>	5,1 %
<i>Lekar och andra fysiska aktiviteter i skiftande natur- och utemiljöer under olika årstider</i>	0,7 %
<i>Rättigheter och skyldigheter i naturen enligt allemansrätten</i>	0,0 %
<i>Säkerhet och hänsynstagande vid träning, lek, spel, idrott, natur- och utevistelser</i>	0,1 %

<i>Badvett och säkerhet vid vatten vintertid. Hantering av nödsituationer vid vatten med hjälpredskap</i>	0,04 %
<p>Not. Summan av alla procentsatser kan överstiga 100 eftersom momenten kan gå i varandra.</p>	

Undervisningens allmänna kvaliteter

Framgångsfaktor	Medelvärde av inspektörernas bedömning
Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö	3,37
Struktur och organisation	3,05
Individanpassning, variation och utmaning	2,35
Elevernas medverkan och aktivitet, feedback och feedforward	2,38
<p>Not. För bedömningen användes följande skala: 1= mestadels svagt 3= mer styrkor än svagheter 2= mer svagheter än styrkor 4= mestadels starkt</p>	

2) Inspektörernas preliminära bedömningar

Frågeställning	JA	NEJ
Får eleverna undervisning i idrott och hälsa i den omfattning de har rätt till?	72 % (26 st)	28 % (10 st)
Får eleverna undervisning i idrott och hälsa som minst täcker in syftet och samtliga kunskapsområden?	61 % (22 st)	39 % (14 st)
Ger undervisningen i idrott och hälsa eleverna möjlighet att uppnå alla kunskapskrav?	61 % (22 st)	39 % (14 st)
Får de elever som är i behov av särskilt stöd i idrott och hälsa det stöd de har rätt till?	56 % (20 st)	44 % (16 st)
Får eleverna simundervisning?	92 % (33 st)	8 % (3 st)
Får eleverna undervisning i dans och rytmik?	94 % (34 st)	6 % (2 st)
Får eleverna undervisning i orientering?	97 % (35 st)	3 % (1 st)
Ges kunskap om agerande i nödsituationer utrymme i undervisningen?	94 % (34 st)	6 % (2 st)
Utgår lärarnas bedömning från kunskapskraven i idrott och hälsa?	64 % (23 st)	36 % (13 st)
Har lärarna i idrott och hälsa utbildning för den undervisning de bedriver?	50 % (18 st)	50 % (18 st)
Tar rektor ansvar för att undervisningen i ämnet idrott och hälsa följs upp och utvärderas?	28 % (10 st)	72 % (26 st)
Anpassar läraren undervisningen i idrott och hälsa för varje elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande?	53 % (19 st)	47 % (17 st)
Har eleverna kunskap om syfte, centralt innehåll och kunskapskrav i idrott och hälsa?	3 % (1 st)	97 % (35 st)
Har skolan sådan tillgång till lokaler och utrustning att en likvärdig utbildning kan genomföras?	100 % (36 st)	0 % (0 st)
Har skolan krav på eleverna avseende egen utrustning för de aktiviteter som utförs i skolans regi?	14 % (5 st)	86 % (31 st)
Förekommer kostnader i samband med aktiviteter i idrott och hälsa?	6 % (2 st)	94 % (36 st)
Kontrollerar läraren elevernas närvaro/frånvaro i idrott och hälsa?	97 % (35 st)	3 % (1 st)
Kontrollerar läraren elevernas deltagande i undervisningen i idrott och hälsa?	72 % (26 st)	28 % (10 st)
Följer skolan skollagens bestämmelser om befrielse från undervisning i idrott och hälsa?	97 %	3 %

	(35 st)	(1 st)
Samverkar lärarna i idrott och hälsa med andra lärare?	61 % (22 st)	39 % (14 st)
Får lärarna kompetensutveckling inom idrott och hälsa?	33 % (12 st)	63 % (24 st)
Har skolan samverkan med föreningslivet?	75 % (27 st)	25 % (9 st)
Sker skolans samverkan med föreningslivet på ett sådant sätt att kraven på likvärdig utbildning uppfylls?	94 % (34 st)	6 % (2 st)
Förekommer kränkningar mellan lärare och elever i samband med undervisningen i idrott och hälsa?	3 % (1 st)	97 % (36 st)
Förekommer kränkningar mellan elever i samband med undervisningen i idrott och hälsa?	53 % (19 st)	47 % (17 st)
Finns det elever som upplever utsatthet i anslutning till undervisningen?	56 % (20 st)	44 % (16 st)
Agerar skolan om det framkommer signaler på att elever utsätts för kränkning i samband med undervisningen i idrott och hälsa?	92 % (33 st)	8 % (3 st)
<p>Not. De preliminära bedömningarna utgör det första intryck inspektörerna fick av den granskade verksamheten i samband med besöket på skolan.</p>		

3) Simning, Dans, Orientering samt Nödsituationer

Skolornas redogörelse

Moment	Genomsnittligt utrymme i undervisningen åk 4–6
Simundervisning	11,9 h (info från 30 skolor)
Dans och rytmik	16,4 h (info från 30 skolor)
Orientering	13,5 h (info från 32 skolor)
Kunskap om första hjälpen och agerande i nödsituationer	6,0 h (info från 31 skolor)
<p>Not. De flesta granskade skolor har till Skolinspektionen redovisat information om det utrymme som momenten ges i undervisningen i årskurserna 4–6. Timangivelserna är en sammanställning utifrån den informationen.</p>	

4) Bedömda utvecklingsområden

Område	Andel skolor där behov av utveckling finns
Eleverna får undervisning i idrott och hälsa i den omfattning de har rätt till	25 % (9 av 36 skolor)
Eleverna får en undervisning som täcker in syfte och samtliga kunskapsområden	42 % (15 av 36 skolor)
Undervisningen ger eleverna möjlighet att uppnå alla kunskapskrav i idrott och hälsa	69 % (25 av 36 skolor)
Lärarnas bedömning utgår från kunskapskraven i idrott och hälsa	50 % (18 av 36 skolor)
Lärarna har utbildning för den undervisning de bedriver	50 % (18 av 36 skolor)
Rektor tar ansvar för att undervisningen i ämnet idrott och hälsa följs upp och utvärderas	81 % (29 av 36 skolor)
Läraren anpassar undervisningen i idrott och hälsa för varje elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande	47 % (17 av 36 skolor)
Eleverna har kunskap om syfte, centralt innehåll och kunskapskrav i idrott och hälsa	97 % (35 av 36 skolor)
Skolan har sådan tillgång till lokaler och utrustning att en likvärdig utbildning kan genomföras	6 % (2 av 36 skolor)
Lärarna kontrollerar elevernas närvaro och deltagande i undervisningen i idrott och hälsa	53 % (19 av 36 skolor)
Skolan följer skollagens bestämmelser om befrielse	0 % (0 av 36 skolor)
Lärarna i idrott och hälsa samverkar med andra lärare	61 % (22 av 36 skolor)
Lärarna får kompetensutveckling inom idrott och hälsa	75 % (27 av 36 skolor)
Skolans samverkan med föreningslivet sker på ett sådant sätt att kraven på likvärdig utbildning uppfylls	0 % (0 av 36 skolor)
Skolan ser till att kränkande behandling inte förekommer samband med undervisningen i idrott och hälsa	61 % (22 av 36 skolor)
<p>Not. Procentandelarna är en sammanställning utifrån de slutliga bedömningarna i de 36 skolbesluten.</p>	

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor – kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.